

Smalcaldiã Saxo venisset, pridie Natalis Christi facto decreto, fœdus, quod annum adhuc vnum durabat, renouatur in annos decem, & de reliquo apparatu constituitur: & recipiendos esse placet in hoc fœdus, qui velint atque cupiant, modò doctrinam Augustæ propositam in comitiis profiteantur, & sortem communem subeant. In iis erant Pomeraniæ Princeps, Ulrichus Wirtembergicus, Robertus Bauarus Bipontinus, Augusta, Francofurtum, Campodunum, Hamburgum, Hanobria. Guilielmus etiam comes Nassouius in fœdus fuit admissus. Et quanquam Lantgravius propter controuersiam inter ipsos de ditione Chattorum non assentiebatur, tamen si qua visilli fieret ob Euangelii professio- nem, non se defuturum dicebat auxilia petenti. Hoc etiam anno Senatus Augustanus omni demum sublata dissentione, doctrinam Euangelii recipit: & datis ad Lutherum literis, orat vt fideles Ecclesiæ ministros, & in his Vrbanum Regium mittat.

*Renouatio
fœderis
Pro: est.*

LIBER DECIMVS.

NVnc ad obsidionem Monasterii, quæ est primi nominis vrbs Westphaliæ, veniendū: sed paulo sunt quædam altius repetēda. De Thoma Mūcero diximus libro quinto, quem admodum seditionem multitudinis cōcitarit,

cuiusmodi fuerit ipsius doctrina, quis etiam vitæ finis. Ex huius officina prodiit genus hominum, qui propter actionem & ipsum dogma vocantur Anabaptistæ, qui tandem in ea vrbe, quam diximus, valde quidem munita, locum atque sedem occuparunt. Id autem sic accidit. Est non procul ab vrbe Monasterio diui Mauricii templum. In eo docebat Euangelium anno salutis nostræ millesimo quingentesimo trigesimo secundo, Bernardus Rotmannus frequenti ciuium auditorio. Quem quidam è ciuibus præstantiores in urbem recipiunt. Quùmque à templis excluderetur, foris in porticu suggestum ei collocant. Nec multò post ille de consilio delectorum populi, missis literis in vicinam Hessian Lantgrauianæ ditionis, petit viros aliquot bonos atque doctos ad se mitti, qui vnà secum Euangelii semetem ibi faciant. Itaque Marpurgo bini mittuntur. Quum eò ventum est, deliberant numero sex, quomodo pontificatum inde primo quoque tempore profligent. Ad eam rem hæc est visa ratio commodissima. Pontificios errores conscribunt, & in triginta circiter capita referunt, eaque Senatui tradunt, sic interim animo parati, vt nisi demonstrent è sacris literis hæc omnia cum Verbo Dei pugnare, nullam pœnã recusent. Senatus in curiam venire iubet Pontificios, & ea quæ diximus errorum capita proponit: & rogat, an ea quæ obiciantur, sacris literis

Bernardus
Rotmannus

teris, confutare velint. Ad hūc modum inter-
 pellati, quum magnopere Senatui rē esse cor-
 di viderent, paucis respondent, nihil habere
 se quo sua defendant. Quōd autem hucusque
 dixerint, suum institutum esse probum atque
 rectum, id opinione esse factum & ignoratio-
 ne. Tum Senatus, quandoquidem erroris &
 falsæ doctrinæ conuicti, nihil habent quod op-
 ponant, & suam ipsi nequitiam agnoscant, iu-
 bet, vt in posterum à docendi munere absti-
 neāt: nouis autem doctoribus, qui detexissent
 ipsorum imposturas, locum in templis omni-
 bus permittant. Hi quum aliud non possent,
 irati discedunt, & ad eius vrbis Episcopum
 abeunt: & inito consilio, statuunt occupandas
 esse vias omnes, ne quid in urbem importari
 possit annonæ. Episcopus erat Comes Fran-
 ciscus Waldeccus. Monasterienses de nocte
 profecti, quæ diem natalem Christi præcedit,
 circiter nongenti, quum ex improviso venis-
 sent, oppidulum in quo erant Pontificii, ca-
 piunt: & occupatis portis ne quis euaderet, om-
 nes comprehendunt. Episcopus fortè pri-
 die discesserat. Mox in urbem captiuos addu-
 cunt. In iis erant primi nominis Pontificii, &
 ex reliqua nobilitate nonnulli. Rogat ex iis Se-
 natus, quid sit ipsorum voluntatis, & an Euan-
 gelii prædicationem cogitēt posthac impedi-
 re. Liberaliter illi respondent, se duros ope-
 rā, vt ea doctrina vigeat. Itaque fit pactio. Hūc

*Monasteriē-
 ses ecclesia-
 stici erroris
 conuicti.*

*Ioannes
Leidenſis
Anabapti-
ſta.*

admodum rebus pacatis, venit Monasteriũ facinorator quidã Hollandus, Ioannes Leidenſis, Anabaptiſta vehemẽs. Is priuatim rogat ex Euangeliũ doctoribus in initio, quum in corũ sermonem familiariter ſeſe inſinuafſet, num arbi trentur paruulos rectè baptizari. Quũ affirmarẽt, cœpit ridere & cõtẽnere. Et hic quidẽ fuit veluti alter gradus ad nouũ iſtud doctrinæ genus. Iãmque reſed̃ proceſſit, vt de Anabaptiſtis plurimus eſſet per vrbe ſermo: tametſi priuatim adhuc & occultè res ageretur. Nemo enim qui non eſſet ipſorũ ſectæ, admittebatur. Deinde non profitebãtur iſta palàm auctores, neq; docebant, niſi de nocte: & quando reliqui ſomnũ caperẽt, tũc demũ ſua peragebãt myſteria. Sed re patefacta, quũ plarique ciues fremereẽt, & indignũ eſſe clamarẽt nouũ dogma clanculũ & noctu diſſeminari, fit ſenatuscõſultum, quo iubentur auctores ab vrbe proficiſci. Verũ egreſſi, redibant alia via: & mandatum à Deo ſibi iactabant, vt i permanerẽt. Prouocati ad diſputationẽ publicã, quũ repudiarẽt cõditionẽ, cœperũt vulgò cõtẽmni. Hãc verò maculã vt eluerent, ex ipſis quidã, velut afflatus numine, per vrbe diſcurrit: & Pœnitentiã, inquit, agite, & rebaptizamini. ſin minus, iã ira Dei vos obruet. Hic cœptum eſt vulgò tumultuari: & quicumque rebaptizarentur, eadẽ quẽ ille, eodẽq; modo declamabãt. Tandem factò concuſſu clamorẽ tollunt, & omnes non baptizatos

*Anabapti-
ſtarum ſi-
mulatio.*

zatos iubēt interfici, tāquā paganos & impios. Deinde tormēta publica & curiā inuadunt, & multis vim faciūt. Alii autē, vt se suosq; ab iniuria defenderēt, aliū quēdā vrbis locū, natura munitū occupāt, & cōplures ex ipsis capiūt. Ea dimicatio eousque durauit, donec vtrinq; datis obsidib⁹, ventū est ad cōpositionē: qua cautū fuit, vt suā quisq; religionē sequeretur. Rotmānus interim & Bernard⁹ Cnipperdolingus facilē primus eius factionis, occultis misis literis in oppida vicina, sui generis homines monebant, vti fortunis omnibus relictis, ad se quā primū aduolarēt. Oppidani autē, ii præsertim qui erant re lauta, quū viderēt externis hominibus vrbē cōpleri, subducūt se quā possunt cōmodissimē. Fuit hoc sub Bacchanalia, mēse Februario 1534. Ad hūc modū debilitatis alteri⁹ partis virib⁹, Anabaptistæ nouū deligūt senatū, suæ factionis omnes. creāt quoq; cōsules, & in iis Cnipperdolingū. Paulóq; post ædē diui Mauricii sub vrbē inuadūt, & cū vicinis omnibus ædificiis incēdūt. Deinde tēpla omnia diripiunt, & primariā ædē intus labefactant. Mox per omnes vias cōfertim discurrūt, & primò quidē, Pœnitentiā, inquit, agite: mox verò, Migrate hinc euestigio, impii, nisi vitæ discrimen subire vobis propositū est. Simul armati cōcurrūt, & quicūq; nō essēt ipsorū sectæ statī ex vrbe propellūt, nulla nec ætatis habitatione, neq; sex⁹. Ad hoc tēp⁹ primi nominis

*Cnipperdo
lingus con
sul creatus.*

*Mattheus
bona vult
esse cōmu-
nia.*

apud ipsos Propheta (nam hoc sibi nomen v-
surpant) Ioannes Mattheus, mādabat vt quod
quisque haberet auri, argenti, rei mobilis, id
omne deferret in medium, capitis proposita
pœna. Hac edicti seueritate attonitus populus
obtemperabat: nec integrum erat cuiquam fal-
lere, aut partē aliquā defraudare. Nam puellæ
quædam duæ vaticinantes, quod commissum
esset fraudis denūtiabant. Post hæc idem Pro-
pheta mandabat ne quis vllum deinceps li-
brum haberet, aut sibi seruaret, præter sacra
Biblia. Reliquos omnes in publicum deferri
iussit, & aboleri. Hoc se mandatum diuinitus
accepisse dicebat. Biduo ante Pascha decur-
runt in templa, & simul omnes vbique campas
impellunt. Aliquot pōst diebus vaticina-
tur Cnipperdolingus, fore vt in summo gradu
collocati deturbentur, alii autem è sordibus
& imis emergant subselliis. Deinde iubet om-
nia templa destrui. Itaque mos ei geritur: &
quod è cælo venisse dicebat edictum, magno
studio perficitur. His ipsis fere diebus Ioannes
Leidensis gladium tradit Cnipperdolingus, car-
nificemque eum cōstituit. Obsidebat interim
vrbem Episcopus, quæ aliquot locis fuerat op-
pugnata. Sed quū eius per vim capiundæ spes
nulla superesset, septem fuerunt extructa circū
castella seu propugnacula, tollendi causa com-
meatus, cum singulis peditum signis, & cohorti-
bus aliquot equitū, qui ibi eisēt in hybernis.
Post

*Cnipperdo
lingus.*

Post frustra tentatam oppugnationem Ioannes Leidenſis ad quietem ſeſe componit, & totum triduum ſomniat. Expergefactus nulum verbum facit, ſed chartã poſcit, in eaque duodecim viros deſcribit, qui ſummæ rerum præſent, & tanquam in Iſraele cuncta gubernarent. hanc enim Patris cæleſtis voluntatem eſſe dicebat. Deinde dogma proponit, virum non eſſe deuinctum vni coniugi, & licere quantumuis multas in matrimonium ducere. Mox ille ternas ducit vxores: quod eius exemplum alii poſtea ſequuntur: ita vt etiam in laude poneretur frequens matrimonii repetitio. Ad octauum Calendas Iulias oritur Propheta nouus, aurifex. Is conuocata in forum multitudine, commemorat Patris cæleſtis hoc eſſe mandatum & voluntatem, vt Imperium totius orbis terrarum Ioannes Leidenſis obtineat, vt cum validiſſimis copiis egreſſus, Reges atque Principes omnes promiſcûe interficiat, & multitudini ſolum parcat, iis videlicet qui iuſtitiam ament, vtque ſedem Dauid patris ſui obtineat, donec regnum pater ab ipſo repetat. oppreſſis enim impiis regnatos eſſe pios in hac vita. His rebus palam pronuntiatis, continuò Ioannes Leidenſis in genua procumbit, & ſublatis ad cælum manibus, Per multos, inquit, dies hæc mihi res comperta fuit, viri fratres, neque tamen eam diuulgare volui. nam fidei faciendæ cauſa Pater alio eſt uſus adminiſtro.

*Somnium
Leidenſis.*

*Aurifex
propheta.*

Sic ergo Rex factus, ilicò duodecim viros abrogat, & pro consuetudine Regum deligit sibi proceres. Coronas etiã duas, & vaginam, & torquem, & sceptrum, & alia id genus ornamenta sibi parari iubet, ex auro lectissimo. Deinde certos cõstituit dies, quib⁹ palàm audiret omnes. Quoties in publicum prodiret, comitatus erat suis officariis & proceribus domesticis. Proximè eum sequebantur adolescentuli bini equites, dexter coronã & Biblia gestabat, alter euaginatam ensẽ. Durãte obsidione librum conscribunt & edunt, Restitutionem ipsi vocant. In hoc libro tradunt inter alia, regnum Christi futurum esse eiusmodi ante supremũ iudicii diem, vt pii & electi regnent, impiis omnino deletis vbique. Tradunt etiam populo licere magistratum abrogare. Item, etsi nullum habuerunt mandatum Apostoli vsurpan dæ iurisdictionis, tamen eos, qui nunc sunt Ecclesiæ ministros, debere sibi sumere ius gladii, pèrque vim constituere nouam rempublicam. Ad hæc neminem, qui non reuera sit Christianus, in Ecclesia tolerãdum esse. Tum & illud, non posse quenquam fieri saluum, nisi facultates omnes in cõmune deferat, nihilque proprium possideat. Lutherum etiam & Pontificem Romanum aiunt esse falsos prophetas: Lutherum tamẽ altero deteriorem. Sed & matrimonium eorum, qui vera fide non sunt illuminati, pollutũ & impurũ, ac pro scortatione vel adulterio potius habendum esse dicunt.

Liber Restitutio nominatus.

Anabaptistarum doctrinæ summa.

Hæc illorum dogmata cum primis oppugnabant Melanchthon, Iustus Menius, Urbanus Regius. Paucis deinde post hebdomadis, Propheta nouus, quem antea diximus, tuba canit per omnes vias, & edicit vt ad primarii templi vestibulum armati conueniant: nam ab vrbe profligandum esse hostem. Quum eò ventum est, cœnam reperiunt paratam. Insi discumbunt ad millia quatuor. Deinde cœnant etiam ii qui interea fuerant in excubiis, circiter mille. Rex & Regina cum suis domesticis ministrat. Sumpto cibo, iamque ferè peracta cœna, Rex ipse panem singulis porrigit, his verbis, Accipite, comedite, annunciate mortem Domini. Regina verò poculum porrigens, Bibite, inquit, & annunciate mortem Domini. Post ille, quem diximus, Propheta conscendit in suggestum, & rogat an verbo Dei velint obtemperare. Quum affirmarent omnes, Patris, inquit, mandatum est, doctores verbi esse emittendos circiter viginti octo, qui ad quatuor mundi plagas profecti, doctrinam, quæ in hac vrbe celebratur, denuntient. Nominatim deinde recenset eos, & quò quemque proficisci oporteret demonstrat. Hi quum egressi ad locum quisque suum venissent, excitato per oppida clamore, monent vt pœnitentiam agant homines, alioqui breui perituros. Post habitam quæstionem, quum in proposito manerent, nec vllum agnoscerent Magistratum,

Cœna Monasterii celebrata.

Anaba-
pi: Statum
comentiū.

præter suum Regē, capitis pœna multati sunt. Falsi fuerant expectari copias è Frisia & Hollandia. Simul ac istæ venerint, Regē omni cum exercitu proditurum, vt mundum sibi subiciat, interfectis Regibus ob non administratā iustitiam. Iam autem erat vrbs aded grauiter & angustè circumfessa, nullus vt quicquam pateret exitus. Itaque ciues inedia veriti, & de suo periculo solliciti, cogitabant comprehendere Regem, & vinctum tradere Episcopo. Rex autem qui per indicium rem cognouisset, ex omni multitudine deligit sibi duodecim, quos maximè sibi fideles putabat, & singulis attribuit partem aliquam vrbs tuendam. Deinde toti multitudini promittit fore, vt ad Pascha liberentur ab obsidione simul & inopia. Quos verò delegerat duces, iis ampliora multò promittit, & rerum dominos ait futuros. Nominatim etiam quam cuique prouinciam, quas arces atque prædia daturus esset, exponit. Ingrauescente verò annona per vrbs Februario mense, sic vt nonnullis etiam fame acrerum inopia pereundum esset, quæpiam ex Reginis miserata vicem populi, fortè ad alias dixit, non putare se Deum hoc velle, vt ad hunc modum homines inedia consumatur. Rex qui penum haberet instructam domi, non ad vsum modò necessarium, sed ad luxum etiam, vbi rescuit, in forum illam producit, & vnà reliquas omnes: & in genua considere ius-
fam

sam capite plectit, & mortuam ignominia no-
 tat ut scortum. Eo facto reliquæ concinunt,
 & Patri cælesti gratias agunt. Deinde choream
 Rex ducit: multitudinem etiam, cui præter pa-
 nem atque salem nihil iam erat reliquum, ad sal-
 tationem atque læticiam cohortatur. Quum
 venisset Pascha neque liberatio appareret vl-
 la, Rex qui magnificè promiserat, ut ad excu-
 sationem aliquid inueniret, per sex dies agritu-
 dinem simulat: post in forum prodit, & asino
 cæco se insedisse, totiusque multitudinis pec-
 cata sibi Patrem imposuisse dicebat. Nunc igitur
 ipsos planè esse mundos, & ab omni piaculo
 solutos. Hanc illam esse quam promiserat li-
 berationem, qua quidem debeant esse conten-
 ti. Quum intra urbem iam res in eum esset
 deducta casum, ut fame complures quotidie
 morerentur, multi etiam aliò discederent, ac
 foras prodirent adedò tenues & afflicti, ut etiã
 hostis vteretur in eos misericordia, belli duces
 monebant oppidanos, quòd si Regem & pau-
 cos præterea quosdam traderent, ipsis nihil fu-
 turum esse fraudi. Ciues etsi vehemèter opta-
 bant, seueritate tamen & vigilantia Regis de-
 territi nihil audebant, tam enim erat Rex ob-
 stinatus, ut quandiu superesset quod ipse cum
 paucis ederet, non esset facturum deditioem.
 Rebus ad extremum in vrbe adductis, duo qui-
 dam profugiunt. Ex iis vnus capitur à militibus,
 alter interposita fide ad Episcopum venit: &

*Rex in-
 dia mace-
 ceratos ad
 choream
 impellit.*

*Monasterii
expugna-
tio.*

utrumque potiundæ urbis rationem ostendit. Iunii die vicesimaquarta, noctu sub horâ vndecimam copiæ silentio ad urbem accedunt: & industria perfugæ, milites aliquot delecti, per fossam in vallum perueniunt, interfectis excubitoribus. Hos alii subsecuti, portâ minorem offendunt patentem: & circiter quingenti cum ducibus aliquot atque signis, in urbem inuadunt. Quinque initio resisteret oppidani, & occupato foro sese communiuissent: re desperata veniam petunt, & impetrant. Rex autem & Cniperdolungus in hoc ipso tempore capiuntur. Rotmannus abiecta spe salutis, quum in cõfer tam hostium turbam incurrisset, cõfoditur, ne viuis in illorum veniret potestatem. Vrbe capta, Episcopus dimidiam prædam & tormenta sibi sumpsit. Postea dimissis copiis, duo tantum signa sibi seruat, præsidii causa. Rex & socii duo, captiui, ducebantur huc illuc ad Principes, spectaculi & ludibrii causa. Per hanc occasionem Lantgrauiani concionatores cum Rege sermonem cõferunt, & disputationem ineunt de his potissimum dogmatis, De regno Christi, de Magistratu, de iustificatione, de Baptismo, de Cœna Domini, de incarnatione Christi, de coniugio: & Scripturæ testimoniis eò proficiunt, vt illum quãtunuis reluctante, suaque defendentem: & si non mutarent totum, flecterent tamen atque labefactaret. Quum essent adducti Telgetum, Rex ab Episcopo rogatus, qua fretus auctoritate tantam sibi licentiam

*Lantgrauianorum
cum Rege
disputatio.*

arrogasset in suam ciuitatem atque populum: rogat inuicem, quis ipsi ius & imperiū in eam ciuitatem dedisset. Quinque responderet Episcopus, de collegii populique voluntate sibi ditionem hanc obuenuisse, refert ille & eò diuinitus se vocatum. Decimo tertio Calendas

M. D.
XXXVI.

Februarii Monasterium reducuntur, & singulis attribuitur custodia separatim. Quod secutum est biduum, piis admonitionibus datum est, vt ab errore deducerentur. Et Rex quidem agnouit peccatū, ac precibus ad Christū confugit. Reliqui duo nec vllum fatebantur delictū, & obstinatē sua defendebant. *Regis ac sociorum executio.* Postridie Rex in locū editiorē productus, alligatur palo. Ad erant bini carnifices, ac forcipes igniti. Ad tres primos morsus cōticuit. Deinde misericordiā Dei continenter implorans, quum horā & amplius ad hunc modum laceratus esset, trāfacto demum per pectus mucrone, decessit. Idē supplicium & socios eius perculit. Extincti caueis ferreis illigātur singuli, & ad summam turrim vrbis exponūtur penfiles: Rex quidē medius, & quanta est hominis statura sublimius illis.

Huius anni mense Ianuario mortem obiit Catharina, quam ante annū tertium Henricus Angliæ Rex repudiauerat. Bellum tunc Geneuensibus aliquandiu fecerat Sabaudie Princeps Carolus, adiutus ab eius vrbis Episcopo, vel potius instigatus: partim ob Euangelii profersionem, partim aliis de causis

Sabaudus
Geneuam
adoritur.

*Bernates
Sabaudie
partem oc-
cupant.*

Erant autem Geneuenses Bernatum Heluetiorum focii:& tandem ab illis adiuti summis copiis, vim hostilem reiciūt. Et Bernates progressi, quicquid ipsorum finibus erat opportunum, occupāt, ad Lemanium vsque lacum. Faciebant idem reliqui quoque Heluetii, quorum ad fines Allobroges pertingūt. Dum hæc geruntur, Gallia Rex, qui multò antè constituerat in Italia belligerari, maximè verò post mortem Fracisci Sfortia, vere primo conscriptis copiis, bellum & ipse Sabaudia Principi facit, auunculo suo, propter cōtrouersiam hæreditatis, quam sibi deberi dicebat, ab illo possessam & vsurpatam. Sabaudus iam antea debilitatus, & impar hosti tam valido, breui tempore ferè totis finibus eiectus fuit. Rex enim superatis Alpibus Pedemontanam quoque regionem inuadit, & inter alia præcipuum iis locis oppidum Taurinum capit, & opere præsidioq; munit, ductore Philippo Schaboto Amiralio. Habebat in matrimonio Sabaudus Emanuelis Lusitania Regis filiam Mariam, Cæsar autem Mariae sororem Isabelam. Et superioribus quidem annis neutri se dederat ille: quum autem nūc ad Cæsarē inclinare videretur, Regē è sorore cōsanguinea Ludouica nepotem in se cōcitauit. Sunt qui dicāt Clementem Pōtificem, quotēpore Masiliae fuit, Regi consiliū hoc dedisse, vt si Mediolanū aliquādo recuperare vellet, vicinā Sabaudia atq; Tauri-

*Quid Re-
gem in Sa-
baudum
im pulit.*

nos primùm occuparet. Vt cūque sit, Rex anno sequēti noua quadam cōsuetudine, per sui regni prouincias instituit milites legionarios, ad quadraginta circiter millia, qui sese armis exercerent. Quum enim antiquitus Gallia Reges plurimùm valeant equitatu, quem alunt perpetuum, iste peditatū etiam voluit habere delectum, ne semper opus esset externo milite. Erat autem propositi Regis producere exercitum, & bellum in Insubria facere, quò principatum Mediolanensem recuperaret. Vbi primùm de conatu Regis Cæsar intellexit, Neapoli Romam venit initio Aprilis, & aliquot post diebus, senatum sibi dari petit: & in frequenti cœtu Cardinalium, præsentē Pontifice & exterorum Regum legatis, orationē habet grauem & vehementem in Gallia Regem, qui rupto fœdere, & inueterato quodam odio, pulcherrimos ipsius & sanctissimos conatus impediret. Exitus orationis erat, vt diceret se paratum esse cum illo dimicare singulari certamine, quò videlicet alterius priuato potius quàm publico totius orbis incommodo belli finis aliquando fiat. Priusquam Neapoli discederet, fœdus cum eo Veneti fecerunt in Turcam. Interea Pontifex Vergerium reuocat è Germania. qui magna celeritate Romam reuersus, legationem renūtiat, Protestantes Concilium postulare liberum & Christianū, & quidem intra fines Imperii loco opportuno, quod

Legionari-
orum in
sitiutio in
Gallia.

Querimo-
nia Casa-
ris.

Cæsar sit ipsis pollicitus. Luthero cæterisque nullam esse spem, nisi opprimatur. Ad illud de Rege Britannia Protestantes minimè assentiri, cæteros verò Principes mirè frigere, Georgiū autem Saxoniae ducem affirmare, maximum esse periculum à Lutheranis: quod sanè non alia ratione depelli possit, aut euitari, quàm si bellum Cæsar illis atque Pontifex quamprimum faciant. Supra dictum est de legatione Britanica. Cum iis actum fuit Smalcaldiaë certis conditionibus, ut puram Euangelii doctrinam Augustæ propositam, & post explicatam, Rex propaget: & in legitimo Cōcilio, si quod erit, vnà cum ipsis defendat. Et sicut doctrinæ sese Rex cōiunxit, ita quoque fœderi coniungat, eiusque dicatur patronus & defensor. Quum ad Regem hæc postulata legati misisset, Wittembergam profecti, reliquam ibi hanc emem transigunt, & interea cum theologis ibi disserunt de dogmatibus. Imprimis autem sollicitabant, ut diuortium Regis, theologi probarent. Sed hi non se posse per Scripturam dicebant. Concepta deinde fuit actionis instituendæ formula, quam in Angliam mittendi legati sequantur. In ea cautum fuit inter alia, quum eò venerint, & de fœdere fortè decreuerint, ut in rebus omnibus Imperium atque Cæsarem, cui fide sint atque iureiurando deuincti, claris verbis excipiant. Ciuitatum nomine fuit ad legationem designatus Iacobus Stur-

*Angli diuortium
Scriptura
approbati
nequit.*

Sturmius: theologi verò Melanchthon, Buce-
rus, Georgius Draco. Recepti sunt in fœdus
hoc in conuentu Wirtēbergicus Princeps VI-
richus, Berninus & Philippus fratres, Pome-
riæ Principes, Georgius & Ioachimus An-
haldii, fratres. Item Augusta, Francofur-
tum, Campodunum, Hamburgum, Han-
nobria.

De Geogio Saxonæ Príncipe sæpe dixim⁹,
quomodo Lutheri doctrinā inde ab initio ve-
hemēter odisset. Quū ergo per hāc occasionē
variæ lites inter ipsum atque Saxonē Electorē
patrualem, huius parentem, nascerētur, ita de-
mum transacta res fuit, ne quod religionis cau-
sa dissidiū sit: verūm in eo sese gerat vterque,
quemadmodum id putent Deo se posse pro-
bare. Deinde vt & alterutrius & vtriusque
pariter beneficiarii seu clientes, cuiuslibet re-
ligionis, eodem sint iure, quo prius. Nam
habet vterque Princeps permixta dominia.
Quod quidem pacis retinendæ gratia, con-
sultò maiores ita constituerunt, vt vter eo-
rum vellet mouere bellum, suis ipse finibus
atque populis damnum dare cogeretur. Geor-
gius autem ea postposita transactione, qui-
busdam Ecclesiasticis ditionis Electoris, an-
nuos prouentus, quos in ipsius agris haberent,
non multò pòst, eò quòd Lutheri doctrinā se-
querentur, denegabat. Mortuo verò Saxone,
Ioannes Fridericus cœpit per legatos & per

Georgius
Lutheri do-
ctrinam o-
dit.

*Concilia-
tio frustra
tentata.*

litteras cum admonere pacti. Sed ille minus amice demum rescribens, veluti per contumeliam obiecit inter alia, defectionem ab Ecclesia & à Pontifice atque Cæsare. Quumque post multam actionem hoc demum anno frustra rursus esset tentata conciliatio: per legatos Elector hoc in conuentu rem omnem sociis ordine commemorat, & ope auxilióque iuuari se petit, si quam ille fortè cum suis vim paret. Ad decimum deinde Maii diem dimittitur conuentus. Initio autem Iunii Angliæ Rex coniugem suam, Annam Boleniam, adulteri damnatam & incestus, capite plectit, quæ filiam ex ea procreasset Isabelam. Ea res legationem, de qua diximus, Anglicanam sustulit.

Inflammato iam bello Cæsarum cum Galliæ Rege, Paulus tertius Iunii die secundo Concilium Mantuæ indicit. Subscripserant diplomati Cardinales viginti sex. Interea Protestantes legationem mittunt in Italiam ad Cæsarem, & illud de occupatis Ecclesiasticorum bonis, qua quidem de re Cæsar cum ipsis per litteras exposulauerat, excusant, & de Camera iudicio queruntur. Sed antequam legati peruenissent eò, Cæsar Iulii die septimo Saulitia oppido litteras dederat ad Protestantes, licet ipsa quoque re præstiterit adhuc quod scripsit: tamen quia Galliæ Rex, cui nunc obuiam ire cum exercitu cogatur iniqua molienti, falso suggerat ipsis, quasi nactus occasionem sit

*Legatio ob
ecclesiasti-
corum bona.*

fit, violaturus inducias atque pacem, ideo se
 rursum his ipsos literis voluisse cōmoneface
 re, nequid eius rei credant, nec ad vllum motū
 se excitari patiantur. Collectis iā viribus, &
 per mediam Italiam facto itinere, valido cum
 exercitu Cæsar in Prouinciam Galliam inua
 dit, Rex ad Auenionē castra posuit, inter Rho
 danū & Druentiā flumina: & deuastatis agris,
 qua parte Cæsarem esse descēsurum videbat,
 quū pugnādi potestati nō faceret, in summas
 illum difficultates coniecit. Nam inopia rerū
 omnium Cæsar adductus, & multis hominum
 millibus ex inedia & contagione desideratis,
 Antonio quoque Læua sublato, quū reliquas
 copias dimisisset, Genuam redit. Alter eius ex
 ercitus per eam astatem in Veromanduis bel
 lum faciēs, oppidum Peronam obsedit, Hen
 rico Nassouio ductore. Verū infecta re, per
 idem ferè tempus, quo Cæsar ex Prouincia, dis
 cefsit. Vtriusque rei allatus nuntius Lutetiam
 eodem die, magna lætitia ciuitatem affecit.
 Nam valde trepidatum fuit. Sub huius ini
 tium belli vitam finiit Gallix Regis filius natu
 maximus, Franciscus, octodecim annorum a
 dolescens. Veneno periisse fama fuit, & Ita
 lus quidam Sebastianus Moncucullanus in sus
 pitionem vocatus, habita quæstione, diuersis
 equis Lugduni fuit distractus. Et Rex datis
 postea literis ad Germanix Principes, inter a
 lia grauem ea de re querimoniam habuit, in

*Cæsar Pro
 uinciam
 inuadit.*

*Perona ob
 lissā.*

Antonium Laquam & Ferradum Gonzagam, Cæsaris ministros, omnem inuidiã facti conferes. Archiepiscopus Coloniësis Hermannus, quum iam olim emendationem Ecclesiæ cogitaret, hortatu suorum, prouinciæ suæ Concilium cogit in hoc tempore, vocatis eò reliquis, vti fieri solet, suæ ditionis Episcopis. Facta sunt ibi decreta de ceremoniis atque doctrina. Post etiam eius rei liber fuit editus, quem Ioannes Gropperus, iuris Pontificii professor, composuit: in quo plaræque omnia dogmata Pontificia, nouis interpretationibus & veluti coloribus vestiuntur. Hoc ipsum verò scriptum, neque tum satisfaciebat, licet ederetur: & aliquot post annis Episcopo minus placuit. Ad hoc etiam tempus, Iulio mense decessit è vita Erasmus Roterodamus, septuaginta circiter annorum senex. Basilieæ sepultus, quo remigrarat Friburgo relicto. Per occasionem profligati Pontificatus, & repudiatae filiaë Mariæ, quam vulgo diligebant, & suppliciorum, quibus nonnulli fuerant affecti, quòd Regiis edictis nõ obtemperassent, nata fuit grauis per Angliam seditio: quæ breui tempore sic exarsit, vt Rex conductis copiis obuiam illis procederet. Quum autem castris vtrinque positis, in colloquium esset ventum, demulsis quorundam animis reliqua turba discessit ab armis: & quum iam æstº ille deseruisset, capite plarique mulctati fuerunt

runt eius motus auctores. Mense Septembris Pontifex aliud scriptum euulgat, & interea dū fiat Concilium, velle se dicit sanctam ciuitatem Romam, totius orbis Christiani caput, & doctrinæ, morum atque disciplinæ magistram, emendare, & ab omnibus eluere sordibus atque vitiis, vt sua nimirum domo rectè purgata, reliquas eò facilius purgare liceat. ideo se Cardinales aliquot delegisse, quos sibi De^o immortalis, officii sui & sollicitudinis tãquam adiutores atque socios, adiūxerit, qui rē istã ad eò necessariã atq; salutarē administrēt.

Cæsar Octobri mense Genua soluit, & in Hispaniam redit. Galliæ Rex Lutetiã deinde venit, & Calendis Ianuarii filiam natu maximam Magdalenam, in matrimoniũ ibi dat Iacobo quinto Scotiæ Regi, qui superiori autumno venerat in Galliã. Idibus deinde Ianuarii Galliæ Rex Lutetiæ Parisiorum venit, in curiam forensẽ, quod rarò fieri cõsuevit: & grauẽ habet de Cæsare querimoniã, & causas explicat, cur Flandria & Artesia prouincię, quas Regũ Gallorũ beneficio atq; tutela Cæsar teneat, sicut ipsius etiam maiores, ad Gallię patrimoniũ reuocari debeant. verba faciebat aduocatus regius Capellus: neque Cæsarẽ, sed Carolũ Austriacũ appellabat. Interim Tigurini, Bernates, Basilienses, Argentinenses ad Gallię Regẽ intercedũt pro iis, qui ppter religionẽ erãt in vinculis, & vt exules restituerentur,

orabāt. vñ fuerūt opera reginæ Nauarræ eorū legati, quæ soror erat germana Regis, lectissima mulier, & veræ doctrinæ perquam studiosa. Conscriptis interea copiis, Rex initio Martii progressus in Atrebatēs, oppidum & arcem Helsingum valde munitam obsidet, ac intra mēsem deditione capit. Ad hoc ipsum tempus venit ad Regem legatus à Pontifice, Reginaldus Polus, Anglus, Cardinalis. Legationis causa fuisse putatur, vt aduersus Angliæ Regem aliquid cuderetur. Sub illud tempus, quo Galliæ Regis filiam Scotiæ Rex ducebat, Pontifex ei dono miserat ensē fabrefactum, multique pretii: & in Angliæ Regem ipsum excitabat. Solēt autem Pontifices in nocte Natalis Christi, certis quibusdam ceremoniis, vt vt alia multa, sic etiam ensē consecrare, sicuti vocant: quem deinde honoris & beneuolentiæ causa tradunt, aut etiam absenti mittunt, cui videtur. Polus postea librum conscribit in Regem Angliæ, cui titulum dedit, Pro eclesiasticæ vnitatis defensione. Scriptum hoc excusum Romæ, non addito tempore, diu latuit: & post multos demum annos, ad vnum & alterū in Germaniam emanauit. Qui familiariter hominem norunt, Euangelii doctrinam probè ei cognitam esse dicunt. Quòd autem in Henricum Regem ita scripserit, causam esse putant, vt suspicionem euitaret Lutheranismi. Librū verò sumptu suo curauit Romæ procudi, sicuti fe-

Ensis consecratio.

ti ferūt: & ad se receptis omnibus exēplis, Pō-
tifici tantum atque Cardinalibus & intimis a-
micis legendum dabat. Nam & illis probare
sefe volebat, & simul verebatur, vt est credi-
bile, ne si vulgò legeretur, in eorum reprehensionem
incurreret, qui longè diuersum ab ipso
non semel audissent.

LIBER VNDECIMVS.

QUum Augustani demum religionem
mutassent, & Ecclesiastici plerique,
genere nobiles, hanc ob causam irati, deseruis-
sent urbem, senatus ad Cæsarem, Ferdinan-
dum regem, & omnes Imperii ordines edicto
scripto, facti sui rationem explicat: & quàm a-
micè cum illis egerit, quàm multa pertulerit:
quàm autem illi sese gesserint odiosè, & quo-
modo seditionem aliquoties in vrbe conati
sint excitare. Cæsar Genua rediturus in
Hispaniam, Matthiam Heldum procancel-
larium in Germaniam amandat, qui Ianuario
mense Vienna digressus à Ferdinando Ro-
manorum Rege, & in itinere certior factus
per Saxonem atque Lantgrauium, de ipsorum
conuentu, quum Smalcaldiam venisset Fe-
bruarii die decimoquinto, multis verbis per-
suadere conabatur, vt sese auctoritati futuri
Concilii submitterent, & quæ in eo decreta
forent, approbarent. Deinde vt iudicio Ca-
meræ starent, & à pace Noribergica suo fœ-
m. iii.

*Heldus in
Germaniâ
missus.*